

**«Дивани- лугат-ит-түрк» чыгармасындагы тууранды
сөздөрдүн структуралык өзгөчөлүгү. (Divanü Lügat-it-Türk'
teki Yansıma Kelimelerin Yapısı) .**

Dr. Ergün Koca

XI кылым түрк тилинин бүткүл сөз байлыгын өзүндө камтыган энциклопедиялык сөздүк эсептелген улуу түрколог Махмут Кашкаринин «Дивани-лугат-ит-түрк», (мындан кийинки саптарда ДЛТ деп берилет) чыгармасындагы тууранды сөздөргө берилген аныктамалар тилибиздин тарыхын үйрөнүүдө абдан маанилүү.

«ДЛТ» чыгармасындагы тууранды сөздөр XI-кылымда тилдеги тууранды сөздөрдүн бир кыйла өнүккөнүн, тилге жандуулук, образдуулук кошконун көрсөтүүдө. Атүгүл тууранды сөздөр Диванда жөн гана сөз эмес, макал-лакаптарда, ырларда да кеңири колдонулган.

Тууранды сөздөр караханидердин адабий тили эсептелген кахания тилиндеги лексикалык катмардын бирден бир активдүү бөлүгү болуп, ал сөздөр бул доор тилинде абдан өсүп өнүккөн тилдик кубулуштардын бири эсептелген.

Тууранды сөздөр адамдардын угуу сезими, көрүү сезими жана ички сезимине тууралган сөздөр болуп, мисалы, «**гыч**», «**кыйчу**» тууранды сөздөрү адамдын кулагына угулган тыбышка тууралса, «**жылт жылт**» адамдын көзүнө тууралып, «**зыр зыр**» тууранды сөзү адамдын абалына байланыштуу бир түрдүү сезимге тууралган.

«Дивану-лугат-ит-түрк» чыгармасындагы тууранды сөздөр, Махмут Кашкари белгилеп кеткен тууранды сөздөр жандуу жана жансыз заттардын табияты менен түздөн-түз байланышта болуп табышты туураганы так, абстрактуулуктан алыс экени байкалып турат.

Ошондуктан, «Дивану-лугат-ит-түрк» чыгармасындагы тууранды сөздөр жандуу жана жансыз заттардан чыккан табышка окшотуу же болбосо, заттардын сырткы көрүнүшү же алардын кыймыл аракеттерин образдуулугун белгилеп эле калбастан, ошол кыймыл –аракеттин адамзаттын рухий абалына болгон таасири натыйжасында пайда болгон сезимди билдирген учурлар да жолугат. Себеби XI кылым түрк тили тууранды сөздөргө өтө эле бай болуп, алар хакал тилине кооздук, тактык киргизип, өзгөчөлүктөрдү белгилөө үчүн колдонулган¹. Тууранды сөздөрдүн мүнөзүндөгү бул өзгөчөлүктөрдү терең байкаган **Б. М. Юнусалиев** мындайча жазат: «**Байыркы эстеликтерден Энисей жана Орхон эстеликтеринде такыр жолукпайт. Себеби тууранды сөздөрдүн категориясына кирген сөздөр күндөлүк тиричилик менен байланышта болгон элдик тилди кооздоо милдетин аткаргандыктан, согуштук темада жазылган эстеликтерде жолукпайт**»². Чындыгында Махмут Кашкаринин сөздүгү XI кылым түрк тилинин адабий жана уруу тилдеринин маалыматтарын өз ичине камтыгандыгы тууралуу тууранды сөздөр жөнүндө бир топ маалыматтар берилген. «Дивану-лугат-ит-түрк» чыгармасындагы бул маалыматтар тууранды сөздөрдү лексико-семантикалык, морфологиялык, топторго бөлүп үйрөнүүгө гана жардам берип калбастан, тууранды сөздөрдүн структурасын үйрөнүүгө дагы кеңири мүмкүнчүлүк берет. Дивандагы мындай маалыматтар жөнүндө түркиялык белгилүү түрколог, түрк тилдериндеги тууранды сөздөргө тиешелүү болгон маселелерди лингвистикалык жактан терең изилдеп чыккан **проф Хамза Зүлфикар** мындайча жазат: «**Махмут Кашкари**

---

¹ Муталибов С. Н. Морфология жана лексика тарыхынан кыскача очерк. Ташкент, 1959. 210-б.

² Юнусалиев Б. М. Киргизская лексикология. Москва, 1959. 156-б.

араб тилинин сөздүгүнүн методикасы боюнча, түрк тилиндеги сөздөрдү тизмелеп чыккан, тууранды сөздөрдүн дагы уңгу формаларына көбүрөөк көңүл бурган»- деп айтат³. Дивандагы тууранды сөздөрдү өз алдынча изилдеп чыккан түркиялык дагы бир окумуштуу **К. Түркай** да бул жөнүндө терең маалыматтарды берет⁴. Дивандагы тууранды сөздөр жана алардын структурасы боюнча биринчи маалымат берген окумуштуу, «Дивану-лугат-ит-түрк» араб тилинен өзбек тилине которгон таанымал түрколог С. Муталибов болуп эсептелет⁵. Өзбек окумуштуусу XI кылым тилиндеги тууранды сөздөрдү структуралык жактан негизинен эки топко бөлүштүргөн:

1. Жөнөкөй тууранды сөздөр

2. Татаал тууранды сөздөр⁶

Жөнөкөй тууранды сөздөр бир гана сөздөн туруп, тилде сейрек колдонулса дагы этиш жасоо үчүн негиз болот. Жогоруда көрсөтүлгөн эки типтеги тууранды сөздөрдөн этиш жасоо мүмкүн бирок көбүнчө жөнөкөй тууранды сөздөрдүн этиш жасалышы активдүү экендиги байкалат.

«Дивану-лугат-ит-түрк» чыгармасындагы жөнөкөй тууранды сөздөр «эт-», жардамчы этиши менен «ур-», «коп-», «йирт-», «йыкыл-», «йэ-».... этиштери менен бирге колдонулат. Бирок, бул этиштердин семантикалык жактан кайсы тууранды сөздөрдөн этиш жасоосу жөнүндө Махмут Кашкари мисалдар менен тактап берет. Мисалы, «эт-» жардамчы этиши жандуу жана жансыз нерселерден чыккан табыш анчалык да күчтүү болбостон акырын чыккан

³ **Zülfikar H.**, Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler, Ankara, 1995. s. 97.

⁴ **Türkay, K.**, Kaşgarlı'nın Derlediği Yansıma Sözcükler, Ömer Asım Aksoy Armağanı, Ankara 1978 s. 241-257

⁵ **Муталибов С.** Көрсөтүлгөн эмгек. 210-б.

⁶ **Муталибов С.** Көрсөтүлгөн китеп 213-б.

табыштарды билдирген тууранды сөздөрдөн этиш жасоодо колдонулган: **сың этти**-зыңылдады (чымын): кимүнча **сиң этти**-чымын зыңылдады. (3,370).

Сыр этти-кара чегиртке чыйылдап үн чыгарды.(1,313)

Каң этти- каз каң этти- каз какылдады .(3,370)

Буң этти- оор бир нерсе жерге түшкөндө чыга турган табыш .(3, 366)

Бүк этти- жерге түшкөндө жарылган ичи бош нерседен чыккан табыш. “kagun buk yerge түшdi” - «*Коон дүн деп жерге түштү*». (III, 129)

Жың этти – кулагым жиң этти- кулагым зыңылдады . (III, 357)

Ык- аны ык тутти- аны ыкытты . (I, 37)

Дивандагы жөнөкөй тууранды сөздөр фонетикалык структурасы менен дагы айырмаланат:

1. *Уңгудан турган тууранды сөздөр, мындай тууранды сөздөрдүн тобуна бир муундан турган образга жана табышка тууралган тууранды сөздөр кирет:*

дүк урду - ал алаканы менен жеңил эле урду .(1,322)

ба- койдун маараган табышы .(3, 222)

ма – бул сөз эчки жана козулардын маараганындагы табыш.(3,214)

чыр – кийим жыртылганда жана жыртууда чыккан табышты билдирет. “*Аның тоның чыр йыртты*”– «*Анын тонун чырт деп жыртты*». (I, 323)

2. *Кошумча структура элементине ээ болгон жөнөкөй тууранды сөздөр.*

Бул группага кирүүчү тууранды сөздөр биринчи топтогу тууранды сөздөрдөн эки жактан айырмаланат. Биринчиден, мааниси менен

айырмаланса (бул тууранды сөздөрдө кескиндик күчтүүрөк); экинчиден, мындай тууранды сөздөр структуралык жактан айырмаланып C+V+C формасында колдонулат. Мисалы: чыр: тон жана башка кийимдер айрылганда чыга турган табыш (1,313); бүк: бүк этти- жерге түшкөндө ичи бош нерседен чыккан табыш; үри: үри копса угуш оклышур, йапгы келсе имрам тебрашүр- кыйчу көтөрүлсө, уруулар топтолот, душман келсе (бүт эл) баары топтолот. (1, 115); гулф: там гулф йыкылды- дубал гүп этип бир заматта кулады (1, 333).

Махмут Кашгари XI-кылымда түрк тилиндеги татаал сөздөргө олуттуу түрдө токтолгон: «Муну билип коюу керек, огуздардын тили ичке, түрктөрдүн бири чыныгы жана уңгу, калганы кошумча болуп, кош сөздөрдүн атоочун да, этишин да огуздар кошумча болгондорун колдонушат. Чындыгында башка түрктөр муну өз алдынча колдонушпайт. Мисалы, түрктөр бир нерсени бир нерсеге кошкондо *kattu kardı* «*катты карды*» дешет. Бул жерде уңгу - катты. *Карды* сөзү кошумча. Огуздар бир нерсени бир нерсеге кошкондо, *карды* дешип, негизги уңгу сөздү айтышпайт.

Ошондой эле, түрктөр *edhgü yawlak* дешет, *жакшы жаман* дегенди билдирет. *edhgü* = жакшы, *yawlak* = жаман деген мааниде. Бул экөөнү бирге колдонушат. Бир-бирден колдонушпайт. Огуздар болсо буларды бир-бирден колдонот.⁷»

Байкалгандай эле, Махмуд Кашгари өз диалектисинде колдонулган кош сөздөрдү жерип, огуз тилиндеги бир дагы туура сөздөрдү жактырбайт.

---

⁷ *Divanü Lugat-it-Türk.* (Çeviren: Besim Atalay), I cilt. - Ankara, 2006. s. 432.

«ДЛТ» чыгармасындагы татаал тууранды сөздөр эки сөздүн бирикмесинен туруп, аларды маанисине карата эки группага бөлүштүрүгө болот:

1. Бир эле тууранды сөздүн форма жактан өзгөрүүсүз кайталанышы натыйжасында пайда болгон татаал тууранды сөздөр. Мындай татаал тууранды сөздөрдө биринчи сөз менен экинчи сөз ортосунда форма жактан айырмачылык болбогондой, маанисинде дагы айырмачылык болбойт. Мындай тууранды сөздөр XI кылым тилинде, жасалган аракеттин үзгүлтүксүз аткарылгандыгын билдирет. Мисалы, аны шап - шап бойундады (3, 160) (3, 145) дегенде, анын мойнуна бир жолу шап деп урбастан уруунун бир топко чоюлганын, аракеттин ар жолу бирдей даражада болгонун билдирет. Диванда мындай татаал тууранды сөздөр бир топ:

Булдур булдур: таш кудхугка түшти, булдур булдур этти. *Кудукка таш түшүп, булдур булдур этти.* (1,456)

Чарс чарс: ол аны чарс чарс урды – *ал аны карсылдатып сабады.* (1,348)

Чат чат: чат чат урды – карсылдатып сабады. (1,320)

Чынгыл чынгыл: Йүгүн чынгыл чынгыл этти. – гем чингил чингил этти.(,366)

Карс карс: карс карс айа йапты. *Алаканын карсылдатып чапкылады.* (1,348)

Кийим кийим: ол кийим кийим күн кечүрди. *Ал күнүн ыкшоо өткөрдү.* (3,169)

Тап тап: ол аны тап тап урды. *Ал аны шакылдатып урду.* (3, 145)

Тус тус: аны тус тус урды. *Аны тызылдатып сабады.* (3,124)

Ток ток: ток ток этти – таштын ташка урулушунан чыккан үн.
(1,332)

Тос-тос: жумшак нерселерди урганда чыга турган тыбыш- тос-тос урды- түп-түп урду. (1,317)

Бул «урду» этиши менен колдонулуп жаткан **чарс-чарс урду, чат-чат урду, тус-тус урду, шап –шап урду, тап –тап урду, тос-тос урду** тууранды сөздөрдөн жасалган татаал этиштер семантикалык жактан жалпылыкка ээ болсо дагы үзгүлтүксүз урган күчтүн өлчөмү, эмне менен урганы, кай жерге урганы, кандай урганын тууранды сөздөрдүн жардамы менен гана элестете алабыз. Ал эми, **дүк: дүк урду**- ал алаканы менен бир эле жолу «дүк» урганын билдирет. (1,322)

Дивандагы «йеди», «ичди» ж.б. этиштери менен колдонулган татаал тууранды сөздөр:

Чаб чаб: ол эрүк чаб чаб йеди. *Ал өрүктү шапылдагып жеди.*
(1,318)

Шап шап: аны шап шап боюнлады. *Анын мойнуна шапылдагып урду.* (3,145)

Шап шап: ол кагунуң шап шап йеди. *Ал коонду шалпылдагып жеди.* (3,146)

Сур сур: эр сур сур мүн өпти. *Киши шорпону шоркуратып ичти.*
(3,133)

Күрт күрт: ат арпаны күрт күрт йеди. *Ат арпаны күтүрөтүп жеди.* (1,343)

Чүр чүр: уй саалып жатканда чакага тийген сүттөн чыккан үн. (1,323)

Жур жур: теви эмги жур жур. *Төө саалып жатканда чыккан үндү тууроо.*(1,486)

Чигир чигир: Нандын ичиндеги майда таштар болуп калган, карс карс чайналышы. (1, 363)

Тырт тырт: аның тонын тырт тырт йыртты. *Ал анын кийимин тырт эткизип жыртып салды.*(1,341)

Бадар бадар: бадар бадар йүгүрдү. *Патырап жүгүрүп өттү.* (1,360)

Кур кур: карын кур кур этти. *Карын курулдады.* (1,486)

Чалдыр-чалдыр: куураган чөпкө жел тийгенде чыга турган табыш . (3, 45)

Бүлдүр-бүлдүр: таш кудукка түшүп, бүлдүр – бүлдүр этти-кудукка таш түштү, бүлдүр-бүлдүр табыш чыгарды . (1,425)

Карс-карс: ол карс-карс аяа йапты. *Ал шакылдагып кол чапты .* (1, 333)

Айрыкча мындай татаал тууранды сөздөрдө аракеттин үзгүлтүксүз бир топко улантылыш өзгөчөлүгү, айбандарды чакырууда да диванда дагы колдонулганын байкайбыз:

Чик чик: эчкини чакырыш үчүн колдонулат, айдоо үчүн да ушинтип айтылат. (1,334)

Чилик чилик: эчкини чакыруу сырдык сөзү. (1,388)

Чөк чөк: төөнү чөктүрүү үчүн айтылат. (1,334)

Зак зак: кочкорлорду сүзүштүрүүгө тукуруу үчүн айтылган сөз. (1,333)

Чух чух : атты бастыруу үчүн чү-чүлөө. (3, 117)

Ках ках: итти чакыруу үчүн айтылат. (3,118)

Тушу тушу: Эшекти токтотуу үчүн айтылат, дыр-р. (3,224)

Тах тах: шумкарды салгандан кийин чакыруу сөзү. (3,117)

Хоч хоч: эчкилерди айдоо сөзүү, чек чек! (2,282)

Хеч хеч: аттарды кайраттандыруу үчүн айтылган сөз. (2,282)

Уш уш: Өгүздү айдоо үчүн айтылган сөз, Өш! Өш! (1,36)

Оп оп: Эшек мүдүрүлгөндө айтылчу сөз. (1,34)

Түкү-түкү - иттин баласын чакырууда колдонуучу табыш
. (3,249).

Куру-куру - тайдын энесин кууп жетүүсү үчүн чыгарган табыш.
(3,242).

Демек тууранды сөздөр кайталанганда аракеттин образын, табыштын бир канча жолу бирдей кайталанганын, үзгүлтүксүздүгүн көрсөтүү үчүн кызмат кылат. Мындан тышкары бул татаал тууранды сөздөр аракеттин өлчөмүн күчөтүү милдетин аткарышы да мүмкүн. Кайталануучу татаал тууранды сөздөр идентик (окшош, бир түрдүү) мүнөзгө ээ болот мындай тууранды сөздөрдүн компоненттери диванда өз алдынча колдонулушу дагы жолугат.

Мисалы: **Каң этти- каз каң этти- каз какылдады**(3,358); **каг-куг: каз каг-куг этти- каз какылдашы**(3,128); **буң: буң этти** - оор нерсе жерге түшкөндө чыга турган табыш - буң-буң ошол эле мааниде.
(3,366)

Бир муунду тууранды сөздөргө ыр, окшош кошумча маани оттенкаларын берүүчү структура элементтеринин кошулушу менен эки муунду тууранды сөздөр пайда болгон маалыматтар дагы жолугат. Мисалы, так-такыр.

Бул татаал тууранды сөздөр **«ичти»**, **«йеди»** этиштери менен бирге келгенде: шабдалыны бир жолу тиштөө менен шорпону бир уртоо менен; ат болсо жемди бир жолу эле жегени менен чектелбестен бул аракеттин улантылганын белгилейт.

2. Экинчи топтогу татаал тууранды сөздөр бир аз форма өзгөрүүлөрү менен кайталанат. Бул тууранды сөздөр бир биринен фонетикалык жактан эле эмес семантикалык жактан дагы айырмаланат. Мисалы, **такыр-тукур** кылып ойготуп жиберди дегенде биринчи сөз менен экинчи сөздүн мааниси айырмаланат. Аракет биринчи сөздө күчтүрөөк болгонун экинчиде күчсүз болуп эсептелет.

Карч курч : качыр кучур сыяктуу бир үндү билдирет. (1, 343)

Чар чур// жар жур: al çar çur yedi: ал алдына келген нерсени жалмап түгөттү. (1, 323)

Жогоруда анализ жүргүзүлгөн татаал тууранды сөздөр компоненттердин бир бирине байланышын жана колдонуусуна карата **3** топко бөлүштүрүүгө болот:

1. *Эки эле компоненти бирдей өз алдынча колдонууга мүмкүн болгон, кош тууранды сөздөр:* **габур-губур, шо-шу; карч-курч:** бадыраң жегенде чыккан үн (1,329); **чар –чур // жар-жур:** ал чар –чур **йеди-** ал колуна түшкөндү калтырбастан жеди (1, 312).

2. *Компоненттердин бири гана өз алдынча колдоно ала турган кош тууранды сөздөр:* **шакыр-шукур, ибир-чибир; чыгыл-тыгыл:** катуу буюмдар бири-бирине тийгенде чыккан табыш (1, 374); **каг-куг:** каз какылдады .(3,142)

Негизги мааниси кайсы компонентке тиешелүү болушуна карата мындай тууранды сөздөрдү дагы өз ичинен эки топко бөлүштүрүүгө болот:

а) *негизги мааниси биринчи компонентке тиешелүү болгон кош тууранды сөздөр:* **шалдыр-шултур, тарак-турук;**

б) *негизги мааниси экинчи компонентке тиешелүү болгон кош тууранды сөздөр:* **кыйчу-, гале- гавур;**

3. Эки эле компоненти тең өз алдынча колдоно албай турган кош тууранды сөздөр: **апыл-тапыл, апыр-шапыр.**

Табыштын же болбосо аракеттин үзгүлтүксүздүгүн көрсөтүү үчүн күчөтүүчү элемент мындай кош тууранды сөздөрдүн эки компонентине бирдей кошулушу да мүмкүн: **шартта-шартта, гырма-гырма.**

Мындай татаал тууранды сөздөрдү кээ бир түрк тилдеринде кош тууранды сөздөр кайталанган жана аралаш тууранды сөздөр деп дагы аташат⁸. Бул типтеги тууранды сөздөр бир окуянын ар түрдүү болуп өзгөрүп турушун, бирдей болгон табыш же болбосо образдардын аракетинин бирде күчөп, бирде күчсүздөнүп, кээде жакындашуу же болбосо алысташуу окшош болбогон абалдарын белгилейт. Бул кубулуш кош тууранды сөздөрдүн компоненттердин бирөөсүнүн составындагы үндүү жана үнсүз табыштын өзгөрүүсү, кээ бирде экинчи компонентке үнсүз жалганышы натыйжасында пайда болот.

Дивандагы кош тууранды сөздөр төмөнкүдөй жолдор менен пайда болгонун байкоого болот:

а) үндүлөрдүн өзгөрүүсү менен: **(вокалдарына карай $a > y$ же $э > y$ болгон башкы формалар):**

çağ çuğ (чаг-чуг)   **dang dung** (данг-дунг)   **şel şül** (шел-шүл)

çak çuk (чак-чук)   **kağ kuğ** (каг-куг)   **tang tung** (танг-тунг)

---

⁸ **Хамид Төмөр.** Азыркы уйгур тили грамматикасы (морфология) улуттар басмасы. 1987 452-бет; өзбек тили 1-китеп. Ташкент. 1989. 606-б.; Zülfiğar H.; Türkçede Ses yansımali Kelimeler; Ankara. 1995. s. 165-168 ,

çalk çulk (чалк-чулк)   **kar kur** (кар-кур)   **уар уур** (йап-йуп) ж.б...

çar çur (чар-чур)   **karı kırı** (кары-куру)

çart çurt (чарт-чурт)   **kart kurt** (карт-курт)

bart burt (барт-бурт)   **sart surt** (сарт-сурт)

б) үнсүздөрдүн өзгөрүүсү менен: **чырт-пырт, гывыр-шывыр.**

в) экинчи компонентин алдына бир үнсүз тыбышты кошуп алынышы менен: **апыл-тапыл, апыр –шапыр.**

г) аралаш жол менен: **кыйчу, гавур-шувур.**

Корутундулап айтканда, дивандагы тууранды сөздөр Караханиддер сулаласынын адабий тили эсептелген хакания тилинде жана элдик тил эсептелген түрк тилинде абдан өсүп өнүккөндүгү байкалат. Бул сөздөрдүн образдуулук касиети күчтүү болгону үчүн, пикирди образдуу, жандуу айтууда, кээ бир түшүнүктөрдүн айрым тараптарын айырмалап көрсөтүүдө чоң роль ойногон. Мисалы: **гүлдүрөп аккан суу, шаркырап аккан суу, чуруктап аккан суу, шылдырап аккан суу, шыркырап аккан суу** деген сөз айкаштарынан биздин көз алдыбызда бир бирине окшобогон көлөмдө, окшош болбогон абалда агып жаткан бир канча түрдүү суунун образы пайда болот. Мына бул окшош болбогон түшүнүктөр бир гана тууранды сөздөрдүн жардамы менен белгиленет.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ(Kaynaklar)

1. Divanü-Lügati't-Türk, (Çev. Besim Atalay) Ankara, 2006.

2.С.М.Муталлибов, Морфология ва лексика тарихидан қысқача очерк, Т., 1959, 210-б.

3. Zülfikar H.,Türkçede Ses Yansımali Kelimeler, - Ankara, 1995.

- 4.Çağatay, S.,** Uygurca Hendiadyoinler, Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, DTCF yayını, - Ankara, 1978, s. 29-66.
- 5.Tuna O.N.,**Türkçede Tekrarlar. İ. Üniversitesi,TDED, cilt III. №3-4. İstanbul. 1949; 1950 cilt IV.№ 1-2.
- 6.Türkay, K.,** *Kaşgarlı'nın Derlediği Yansıma Sözcükler*, Ömer Asım Aksoy Armağanı, Ankara 1978 s. 241-257
- 7. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү.** –Фрунзе. 1984.
- 8.Юдахин К.К.** Кыргызча-орусча сөздүк. – Москва, 1965.
- 9.Юнусалиев Б. М.** Киргизская лексикология. - Москва,1959. с.156.
- 10.Кудайбергенов С.** Подражательные слова в кыргызском языке. - Фрунзе,1957.
- 11.Кононов А.Н.** Грамматика современного турецкого языка. – Москва, 1956,стр. 363-372. XXXVI, 1-2,1929.
- 12.Tietze, A.,** Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati ,Cilt I (A-E) ,- İstanbul,2002
- 13.Ашмарин Н.И.,** Основы чувашской мимологии: О подражательных словах в чувашском языке. –Казань. 1928.
- 14.Caferova S.,** Muasir Türk Dillerinde Teglidi Sözlerin Leksik ve Semantik Hususiyetleri, Dil ve Edebiyat, с. 6., Ваку, 1975.
- 15.Давлетов С., Кудайбергенов С.** Азыркы кыргыз тили (морфология). Бишкек. 1980. 204-б.
- 16.Абдувалиев.И, Садыков Т.,** Азыркы кыргыз тили (морфология).- Б.,1997. 259-б.
- 17. М. Худайкулиев.** Подражательные слова в туркменском языке. Ашхабат. 1962.
- 18. Хамид Төмөр.** Азыркы уйгур тили грамматикасы (морфология) улуттар басмасы. 1987 452-бет; өзбек тили 1-китеп. Ташкент. 1989.

